

NOVÁK ÁDÁM

Sokpecsétes oklevelek a Cillei család levéltárából*

A magyar történelemre nagy hatást gyakorolt stájer család, a Cilleiek családi levéltárát ma a Szlovén Köztársaság Levéltára (Archiv Republike Slovenije) középkori oklevelei között őrzik. Ebben az okleves anyagban találunk igazán becses és egyedülálló darabokat. Ilyen Cillei Anna és Garai Miklós házassági szerződése, melyen kettejük pecsétje mellett Cillei Hermané is megtalálható.¹ Ugyanitt található a Hunyadi és Cillei családok közötti szerződés megerősítése, amely 1456. március 31-én Budán kelt, és egyedülálló módon és ép állapotban őrizte meg Hunyadi János és fia, László beszercei grófok pecsétjeit.² Ugyancsak itt tanulmányozhatjuk I. Ulászló király és országnagyjainak sokpecsétes okleveleit 1441-ből. Április 17-én Ulászló király és tanácsának nyolc tagja Kottler Pétert nevezte ki zágrábi püspöknek, április 19-én pedig ugyanők békét kötöttek Cillei Ulrikkal.³ Dolgozatunkban röviden bemutatjuk a Cillei-levéltár történetét, az 1441. áprilisi szerződések, az első Ulászló és Cillei Ulrik meg egyezésének körülményeit, a részt vevő országnagyokat és pecsétjeiket.

Rövid levéltártörténet

A Cillei család történetéről és levéltárukról 2005-ben jelentetett meg lényegre törő összefoglaló írást Johannes Grabmayer és Christian Domenig a *Geschichte der Alpen* hasábjain német nyelven.⁴ Sajnos a tanulmány, amely friss információkat közöl a levéltár sorsáról, kevésbé ismert a magyar középkortudomány művelői körében. E sorok szerzője is csak pár évvel ezelőtt szerzett róla tudomást. Ezért is történhetett meg, hogy a 2014-ben a Haus- Hof- und Staatsarchivban végzett kutatásaink során meglepve tapasztaltuk, hogy az 1441 áprilisában kelt sokpecsétes okleveleket a levéltári munkatárs csupán xerox-, valamint a pecsétéről készült műanyag másolatokban szolgáltatva ki. Ugyanis az európai tekintetben is egyedülálló középkori magyar okleves adatbázis – mely ma a Hungaricanán érhető el, és ahol a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai Levéltára és Diplomatikai

* A szerző a Debreceni Egyetem „Magyarország a középkori Európában” Kutatócsoport munkatársa. A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az Innovációs és Technológiai Minisztérium által meghirdetett Tématerületi Kiválósági Program (TKP2020-IKA-04) támogatta.

¹ Árvai Tünde: *Egy birodalmi grófnő a Magyar Királyságban: Cillei Anna*. In: Bagi Dániel – Barabás Gábor – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): *Ruscia-Hungaria-Europa*. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára. Pécs, 2022. 15–30.

² Novák Ádám: *Seals of the Counts of Beszerce/Bistrița from the Archives of the Republic of Slovenia*. *Zgodovinski časopis*, megjelenés alatt.

³ Egy korábbi munkánkban részben már érintettük az okleveleket: Novák Ádám: *Főpapi pecsétek az 1439 és 1457 között kelt sokpecsétes okleveleken*. Debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 90. évf. (2019) 79–88., itt 86–87.

⁴ Grabmayer, Johannes – Domenig, Christian: *Die Grafen von Cilli und ihr Archiv*. *Geschichte der Alpen*, Jg. 10. (2005) 75–92.

Fényképgyűjteménye kutatható⁵ – az okleveleket ugyan listázza, viszont őrzési helyeül a bécsi minoritenplatzi intézményt jelöli meg még ma is. A Cillei-levéltár eredeti dokumentumait ma már Ljubljanában kutathatjuk. Hogy hogyan kerültek oda, arról a fenti tanulmányból részletesen értesülhetünk.

A bécsi Hofkammerarchivba a 18. század második felében kerültek az oklevelek. Már itt is hozzáférhetőek voltak a kutatók számára, több oklevél szövegét ki is adták, többek között Joseph Chmel.⁶ Az anyagot 1851-től a Haus- Hof- und Staatsarchivba helyezték át. Borsa Ivánnak, az Országos Levéltár munkatársának szervező munkája eredményeként az 1960–1970-es években itt készültek róla mikrofilm-másolatok a Diplomataikai Fényképgyűjtemény részére.⁷ Az oklevelek ekkor még mindig Bécsben voltak, annak ellenére, hogy nem sokkal az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság más levéltári anyagokkal együtt magának követelte a Cillei-okleveleket is. Az erről folytatott elhűződő tárgyalásokat a második világháború szakította meg. Ausztria és Jugoszlávia között csak 1975-ben született megállapodás.⁸ Ezt követően három részletben: 1983-ban, 1985-ben és 1986-ban szállították át a 736 darab Cillei oklevelet a Szlovénia Szocialista Népköztársaságba.⁹ 2000-ben az Archiv Republike Slovenije (ARS) új levéltári struktúrát alakított ki, melyben a Cillei oklevelek a 4001–4738-as számokat kapták.¹⁰ A továbbiakban a bevezetőben említett sokpecsétes okleveleket és azok pecsétjeit kívánom ismertetni. Előtte azonban vázoló a politikátörténeti körülményeket.

I. Ulászló király tavaszi hadjárata

1440-ben a szemben álló két trónigénylő, I. (Jagelló) Ulászló és V. (Habsburg) László, pontosabban a nevében politizáló Luxemburgi Erzsébet királyné között késő nyáron éleződött ki a konfliktus.¹¹ Miután 1440. július 17-én a hivatalban lévő bárók nagy része megerősítette Ulászló megkoronázását,¹² a hónap végére kialakultak a szemben álló csoportosulások.

⁵ <https://archives.hungaricana.hu> (letöltés: 2021. okt. 21., a továbbiakban: DL–DF)

⁶ Chmel, Joseph: *Materialien zur österreichischen Geschichte: aus Archiven und Bibliotheken. I–II.* Linz–Wien, 1832–38.

⁷ A Magyar Nemzeti Levéltár mikrofilmzéséről részletesen: Borsa Iván: *A Magyar Országos Levéltár középkori gyűjteményei.* Erdélyi Múzeum, 58. évf. (1996) 3–4. sz. 314–321.

⁸ A megállapodásról részleteiben: Rill, Gerhard – Springer, Elisabeth – Thomas, Christiane: *Österreichisch-jugoslawische Archivverhandlungen 1923–1982. Eine Zwischenbilanz.* Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Jg. 35. (1982) 288–347.

⁹ Az első 220 oklevélről (1262–1360) kivonatokat Christiane Thomas közölt négy közleményben: Thomas, Christiane: *Cillier Urkunden (1–4. Teil).* Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Jg. 35. (1982) 348–364., Jg. 37. (1984) 362–375., Jg. 38. (1985) 356–369., Jg. 39. (1986) 290–305.

¹⁰ Grabmayer–Domenig: *Die Grafen von Cilli,* 88–89. A levéltártörténeti összefoglalásban nagy segítséget nyújtott és ezúton köszönet illeti Fazekas István és Oross András levéltári delegátusokat.

¹¹ A köztörténeti áttekintésre lásd a vonatkozó részeket: Mályusz Elemér: *Az első Habsburg a magyar trónon.* Aetas 9. évf. (1994) 3. sz. 120–151.; Draskóczy István: *A tizenötödik század története.* Budapest, 2000. (Magyar századok. Szerk. Glatz Ferenc). 193–196.; Tringli István: *Az újkor hajnala: Magyarország története 1440–1541.* Budapest, 2003. 12–23.; Pálosfalvi Tamás: *A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444).* Századok 137. évf. (2003) 4. sz. 897–928., itt 901–917.; Pálosfalvi Tamás: *A Hunyadiak kora (1437–1490).* Budapest, 2012. (Magyarország története 7.) 12–17. Újabbban: Pálosfalvi Tamás: *Koronázástól koronázásig: A korona elrablása és hazatérése (1440–1464).* In: Pálffy Géza (szerk.): *A Szent Korona hazatér: A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978).* Budapest, 2018. 125–166.

¹² Novák Ádám: *Középkori magyar pecsétek Varsóból.* Történeti Tanulmányok 26. évf. Supplementum (2018) 1–100., itt 43–56.

Július végén a lengyel és magyar király megfosztotta Losonci Dezsőt az erdélyi vajdai méltóságtól, valamint Kórógyi Jánost az országbíróaságtól, Garai László pedig elvesztette macsói báni tisztségét. Ulászló elkobozta továbbá Brankovics György szerb despota magyarországi birtokait is. Közvetlen hívei kerültek kulcspozíciókba. A király Rozgonyi Simon egri püspököt kancellárrá, gúti Ország Mihályt kincstartóvá nevezte ki. Kuzsalyi Jakcs László erdélyi vajda lett, Pálóci Simon pedig lovászmesterré lépett elő. Az utóbbi unokatestvére, Pálóci László az ajtónállómesteri tisztséget kapta, de a Perényi család nyalábi ágát képviselő ifj. János és mások is adományokban részesültek.¹³

Az Ulászlóval szemben álló Erzsébetet Rozgonyi János fiai, János és Osvát, továbbá a hatalomból kiszorított Garai László és Kórógyi János, valamint természetesen a királyné unokatestvére, Cillei Ulrik támogatta. A prelátusok közül Szécsi Dénes bíboros esztergomi érseket, Garai unokaöcsét szokás ehhez a körhöz sorolni. Az özvegy királyné a Szent Korona és több nyugati birtok Frigyes császárnak történt zálogba adásával 1440 augusztusában tetemes mennyiségű pénzhez jutott. Feltehetően ebből bérelte fel Jan Jiškra (Giskra) cseh zsoldosvezért és nagyjából 5000 katonáját, akik szeptemberre megérkeztek Felső-Magyarország keleti felére.¹⁴

Jelentősebb hadi eseményekre 1441 januárjában került sor először. Erzsébet pártja két irányból intézett támadást. Az egyik iránynak az esztergomi érsek várából Buda felé törő csapatmozgás tekinthető, ennek eredménye csupán Budafelhív víz feldőlése volt. Ulászló seregei válaszul ostrom alá vették Esztergomot, melynek következtében gyorsan fegyverszünetet kötöttek a felek. A másik támadást délről indította Garai László és Kórógyi János. Előrenyomulásukat Hunyadi János szörényi és Újlaki Miklós macsói bánok állították meg Bátaszékenél. Kettejük karrierje ezzel állt emelkedő pályára. A győztes sereg több erősséget foglalt el február során Tolnában és Baranyában. Erzsébet legjelentősebb támogatója, Cillei ellen Ulászló összehangolt támadást tervezett. Sereg élén Szlavóniába küldte Marcali Jánost és alsólendvai Bánfi Pált, maga pedig Stájerország ellen indult, hogy február 12-én Rédén várja be támogatóit.¹⁵

Bánfiék azonban Szombornál március elején vereséget szenvedtek Cillei zsoldosvezérértől, Jan Vitovectől. Ezt követően Ulászló erőltetett menetben csapataival Szombathelyig nyomult, ahol tárgyalásokba bocsátkozott Cillei Ulrikkel.¹⁶ A tárgyalások során több sokpecsétes oklevél is született, melyek közül három a Cillei család levéltárába került, egyet ma az MNL OL-ban őriznek,¹⁷ egy pedig Freiburg város levéltárából került elő. Mivel az utóbbi rendkívül

---

¹³ Brankovics György szerb despota hűtlensége miatt magyarországi birtokait Ulászló eladományozta. Pálóci László adománya: DF 212 066., Perényi Péter fia János adománya: DF 269 912., nánai Kompolt János adománya: DL 39 125.

¹⁴ Novák Ádám: *Hadi események és résztvevői a Felső Részen 1440 és 1445 között – Azok a bizonyos „zavaros idők”*. In: Pósnán László – Veszprémy László (szerk.): *Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század)*. Budapest, 2016. 310–330.

¹⁵ Feiszt György: *I. Ulászló dunántúli hadjárata, 1441*. In: Bariska István – Mayer László (szerk.): *Határon innen, határon túl; Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára*. Szombathely, 2012. 115–122.

¹⁶ Pálosfalvi Tamás: *Cilleiek és Tallóciak: közdelem Szlavóniáért (1440–1448)*. Századok, 134. évf. (2000) 1. sz. 45–98., itt 56–60.

¹⁷ DL 13 619. Közli: C. Tóth Norbert: *Simontornya középkori történetéhez, 1264–1543*. Levéltári Közlemények, 71. évf. (2000) 1–2. sz. 93–127., 62. sz. 106–109. Az oklevél szövege alá egykoron három pecsétet nyomtak alá egy sorban (Újlaki Miklós, I. Ulászló király, Ország Mihály), mára azonban mindegyik lekopott.

jó állapotban őrizte meg a reá nyomott pecséteket, az alábbiakban a Cillei oklevelek mellett ezeket is részletesen ismertetjük.

A hadjárat alkalmával kiadott sokpecsétes királyi oklevelek

A) 1441. április 17. A Szombathely alatti táborban. Ulászló király VI. Albert osztrák herceg kancellárját, Kottreter Pétert számos szolgálatáért, különösen Marcali Imre kiszabadításáért kinevezi a zágrábi püspökség élére.¹⁸ Pergamenen, melyen eredetileg és ma is kilenc pecsét függ alá egy sorban beírt pergamenszalagokról. Középen I. Ulászló magyar királyi első titkospecsétje. Tőle balra három főpap vörös és egy főúr zöld, jobbra pedig négy főúr zöld színű pecsétje függ. A szöveg végén a megerősítők névsora.

B) 1441. április 17. A Szombathely alatti táborban. Ulászló király Kottreter Péter kinevezett zágrábi püspököt biztosítja, hogy Tallóci Matkó bán a birtokában lévő püspöki várakat karácsonyig átadja.¹⁹ Pergamenen, melyen eredetileg kilenc, ma hét pecsét függ alá egy sorban beírt pergamenszalagokról. Középen I. Ulászló magyar királyi első titkospecsétje. Tőle balra három főpap vörös, jobbra pedig három főúr zöld színű pecsétje függ. A szöveg végén a megerősítők névsora.

C) 1441. április 19. A Szombathely alatti táborban. Ulászló király békét köt Cillei Frigyes és Ulrik grófokkal követeiken, Thyffer Mártonon és Pakensteini Meusenreutter Jánoson keresztül.²⁰ Pergamenen, melyen eredetileg tíz, ma kilenc pecsét függ alá egy sorban, beírt (kivéve a királyé) pergamenszalagokról. Középen I. Ulászló magyar királyi első titkospecsétje, tőle balra három vörös viaszú főpapi és egy zöld viaszú főúri pecsét függ. A király pecsétjétől jobbra négy zöld viaszú főúri pecsét található. A szöveg végén a megerősítők névsora.

D) 1441. április 19. A Szombathely alatti táborban. Ulászló király ígéretet tesz a Cillei grófnak bizonyos Visegrádon őrzött oklevelek átadására.²¹ Pergamenen, melyen eredetileg tíz, ma kilenc pecsét függ alá egy sorban beíratlan pergamenszalagokról. Középen I. Ulászló magyar királyi első titkospecsétje, tőle balra három vörös viaszú főpapi és egy zöld viaszú főúri

¹⁸ Stadtarchiv Freiburg im Breisgau, Urkunden der Vorderösterreichischen Herrschaft, A1 IIIf, Sabaria (Szombathely/Ungarn) 1441 April 17. (Tévesen V. László okleveleként nyilvántartva) Az oklevél és a pecsét képeit lásd Memoria Hungariae „Magyarország a középkori Európában” Adatbázis (<https://lendulet.memhung.unideb.hu>) (letöltés: 2021. okt. 21., a továbbiakban: MH) 30001–30011.

¹⁹ ARS SI AS Nr. 4996. DF 287 160. Az oklevél és a pecsét képeit lásd: MH 22001–22009. Közli: Fraknói Vilmos: *Oklevéltár a magyar királyi kegyuri jog történetéhez*. Budapest, 1899. XIII. sz. 20–21. Fraknói kiadásánál a fejregesztában tévesen Kottreter Pál szerepel Péter helyett, pedig az oklevél szövegében helyesen „Petrus”-nak írták. Többben azonban a téves alakot vették át. Például Angyal Dávid: *Az 1440: IV. törvényczikk. Századok*, 44. évf. (1910) 590–592., itt 591.; Mályusz Elemér: *A magyar rendi állam Hunyadi korában. Második rész. Századok*, 91. évf. (1957) 529–602., itt 549.

²⁰ ARS SI AS Nr. 4999. Ez az oklevél duplán szerepel az MNL OL DF adatbázisában. Mikrofilm készült egyszer a még Bécsben lévő eredeti oklevélről, majd később a xerox másolatról is. Eredeti: DF 258 347. Xerox: DF 287 161. Az oklevél és a pecsét képeit lásd: MH 22021–22031. Közli: Pray György: *Annales regum Hungariae*. Pars II. 352–353.; Katona István: *Historia Critica Regum Hungariae*. Ord. VI. Vol. XIII. 150–153. Teljes szövegű fordítása: Kunc Adolf: *Szombathely. Savaria rend. tanácsú város monographiája 1*. Szombathely, 1880. 69–71.

²¹ ARS SI AS Nr. 4998. Ez az oklevél is duplán szerepel az DF adatbázisában ugyanazon okok miatt. Eredeti: DF 258 346. Xerox: DF 287 162. Az oklevél és a pecsét képeit lásd MH 22010–22020. Kivonata: Horváth Mihály: *Magyar regeszták a bécsi cs. levéltárból. 1118–1605*. Magyar Történelmi Tár, 9. kötet. (1861) 1–96. 145. sz. 61.

pecsét függ. A király pecsétjétől jobbra négy zöld viaszú főúri pecsét található. A szöveg végén a megerősítők névsora.

Érdemes elsőként kitérni arra, mit tudunk Kotttrer Péterről. A Passau városból származó klerikus kánonjogi végzettségének és ismeretségeinek köszönhetően sikerült magas pozíciókat szereznie az osztrák és a tiroli egyházban. Az 1420-as és 1430-as években IV. Frigyes herceg és unokaöccse, V. Frigyes kancelláriájában szolgált. Egy 1439-es oklevél Kotttrert mint Aquileiában kánonjogot végzett papot mutatja be.²² Ebben az időben nézeteltérése támadhatott Frigyesrel, és 1439-ben elvesztette pozícióját és tekintélyét. Ezt követően Frigyes testvére és politikai ellenfele, VI. Albert herceg kancellárja lett. Feltehetően ez utóbbi minőségében került kapcsolatba az Erzsébet királyné fogságában lévő Marcali Imrével. Pálosfalvi Tamás kutatásaiból tudjuk, hogy 1440 márciusában Krakkóból Tallóci Matkó és Marcali Imre Erzsébethez sietett Komáromba, hogy értesítsék Ulászló érkezéséről, és megpróbálták rávenni, hogy fogadjon el a lengyel királyt hitvesül. Egy hirtelen – feltehetően Cillei Ulrik által sugallt – gondolatot vezérelve Erzsébet lefogatta a bárókat.²³ Kotttrer VI. Albert herceggel együtt érkezhettek március végén, április elején Komáromba, ahol a későbbi V. László gyámságáról tárgyaltak.²⁴ Feltehetően ekkor végezhette el azokat a „szolgálatokat”, melyekkel hozzájárult Marcali Imre kiszabadításához.²⁵ Ulászló és az országnagyok Kotttrernek adott jutalma azonban nem lehetett több egy gesztusnál. A zágrábi püspökség és javadalmai ugyanis a Tallóciak és a Cilleiek között Szlavóniáért folytatott harc fontos terepét alkották. Bár az idézet oklevélben is ígértetett tett Ulászló, hogy Tallóci év végéig átadja a püspöki birtokokat, erre nem került sor.²⁶ Valójában Kotttrernek soha nem volt valódi kapcsolata a zágrábi püspökséggel. Karrierje 1443-ban ért véget, amikor VI. Albert herceg hazaárulás gyanújával letartóztatta. Egy ideig börtönben volt, de később kibékült a herceggel.²⁷

Ulászló király és a Cillei grófok békekötését ugyancsak Pálosfalvi Tamás elemezte. A tárgyalásokon, amelyekben igyekeztek minden vitás kérdést rendezni, Ulászló a gróftól ünnepélyesen felmentette azon ígérete alól, hogy visszatér a király fogságába. A király emellett kötelezte magát, hogy a grófok birtokainak rovására tett adományait visszavonja.²⁸

Kotttrer kinevezésében és a Cilleiekkel való kibékülésben közös elem, hogy Ulászló mindkettőt szűkebb tanácsának egyetértésével, azok jóváhagyásával határozta el. Érdemes megfigyelni, hogy kik voltak azok az országnagyok, akik elkísérték Ulászlót a dunántúli hadjáratra, és a politikai ügyekben hangjukat hallatták. A főpapok közül hárman voltak jelen. Rozgonyi Simon egri püspök és De Dominis János zenggi, majd később váradi püspök kezdettől támogatták Ulászlót. János tagja volt az 1440-ben Krakkóba küldött magyar követségnek, Rozgonyi pedig a király kancellárjaként ekkor a kormányzat valódi irányítója. A harmadikról, Péter csanádi püspökről keveset tudunk, azonban személye nem lehetett súlytalan, ugyanis nemcsak ekkor, de egy évvel később, az Erzsébet királynéval történő tárgyalások

²² Wiener Neustadt, Neukloster Urkunden (1267-1881) 1439 I 28. Monasterium.net, (www.monasterium.net/mom/AT-StiANK/NeuklosterOCist/1439_I_28/charter) (letöltés: 2021. okt. 21.)

²³ Pálosfalvi: *Cilleiek és Tallóciak*, 49–50.

²⁴ Bariska István: *III. Frigyes gyámsági kormányzása és Nyugat-Magyarország*. Századok, 141. évf. (2007) 5. sz. 1153–1191., itt 1161.

²⁵ Pálosfalvi: *Cilleiek és Tallóciak*, 50–51.

²⁶ Pálosfalvi: *Cilleiek és Tallóciak*, 62.

²⁷ Életrajzát részletesen lásd: Matić, Tomislav: *Petar Kotttrer – zagrebački biskup s potvrdom Baskog Koncila*. Croatica Christina Periodica, vol. 44. (2020) 85. sz. 15–35.

²⁸ Pálosfalvi: *Cilleiek és Tallóciak*, 58–59.

során is Ulászló mellett találjuk, sőt az 1444-es szegedi béke aláírói között is szerepelt. Ami a világiakat illeti, kijelenthetjük, hogy Hunyadi János erdélyi vajdán és Pálóci László udvarmesteren kívül az Ulászló-párti bárók erős emberei mind jelen voltak. Közülük Tallóci Matkó horvát-dalmát-szlavón bánt és Újlaki Miklós erdélyi vajdát, macsói bánt és temesi ispánt kell kiemelnünk. Kettőn együtt az ország déli, délnyugati határvédelméért feleltek, minden bizonnyal ők adták a királyi sereg derékhadát. Mellettük említhető még a helyismerettel rendelkező Marcali Imre somogyi ispán, az udvari méltóságviselők közül pedig a karrierje elején járó Ország Mihály kincstartó, a Pálóci familiát képviselő Simon lovászmester és Cudar Simon pohárnokmester. Úgy tűnik, hogy az utóbbi később csatlakozott a királyhoz, mert csak a két április 19-én kiadott oklevelet erősítette meg.

A magyar országnagyok mellett feltehetően a lengyel kíséret több tagja is a Dunántúlra vonult, még ha a fenti négy oklevél nem is említi meg őket. Ilyen lehetett Jan Szczechoczini lublini kapitány, aki 1441. április 6-án a Mura folyónál Ulászló kíséretében volt,²⁹ illetve Mikolaj Szarlejski wroclawi kapitány, akit egy 1441. április 24-én Pápán kelt oklevélben említnek meg.³⁰

Az oklevelek pecsétjei

1. I. Ulászló magyar királyi titkospecsétje³¹

Vörös viaszba nyomott kör alakú pecsét. Mezejében címerpajzs, első negyedében az Árpádok sávjai, a másodikban a lengyel sas, a harmadikban a litván lovas, a negyedik helyen a magyar kettős kereszt hármashalmon. Gótikus minuszkulás körirata: S.wladislaus.dei.gracia.hungarie.polonie.dalmacie.croacie.(e)tc(etera).rex. Mérete körülbelül 50 mm.³²

2A. Rozgonyi Simon egri püspök nagyobb pecsétje³³

Vörös viaszba nyomott kör alakú pecsét. Gyöngysorral határolt körirat nélküli pecsétmezőben három ágú koronából nőző hattyú. A korona két oldalán minuszkulás írásjelek (?). Mérete körülbelül 22 mm átmérőjű.

2B. Rozgonyi Simon gyűrűspecsétje³⁴

Vörös viaszba nyomott nyolcszög alakú pecsét. Mezejében címerpajzs, benne koronából kinövő, jobbra néző hattyú. Körirata nincs. Mérete körülbelül 13x17 mm.³⁵

²⁹ Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Bernardynskiego we Lwowie. Vol. II–X. Lwów 1868–1886. (a továbbiakban: AGZ) VII. 82–83.

³⁰ AGZ V. 104. Ulászló lengyel kíséretéről egy rövid értekezést korábban már közöltünk: Novák Ádám – Bácsa Balázs Antal: *Polish and Hungarian lords in the entourage of Władysław, King of Poland and Hungary 1440–1442*. Studia z dziejów średniowiecza, vol. 23. (2019) 183–198.

³¹ A pecsét balról számított sorszáma a fenti okleveleken: A5, B5, C5, D5. MH 30007, 22006, 22027, 22016.

³² Kumorovitz Lajos Bernát: *A magyar királyi egyszerű és titkospecsét használatának alakulása a középkorban*. In: Angyal Dávid (szerk.): *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*. Budapest, 1937. 69–112., itt 108. Döry Ferenc: *I. Ulászló magyar király pecsétjei*. Turul, 36. évf. (1918–1921) 32–33. Vö. Novák Ádám: *Additions to the itinerary and seals of King Władysław I of Hungary in the light of recent Hungarica research*. In: Bárány Attila (ed.): *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Debrecen, 2016. 41–55.

³³ A4, B4. MH 30006, 22005.

³⁴ C4, D4. MH 22026, 22015.

³⁵ Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 64.

3. *De Dominis János váradi püspök gyűűrspecsétje*³⁶

Vörös viaszba nyomott ovális pecsét, mely megegyezik zenggi püspökként használt tipáriumával. Mezejében a körirattól folytonos vonallal elválasztott címerpajzsban négyelt címer. Az első és negyedik mezejében kétfejű, koronás madárfej, a második és harmadik mezőben fent csillag, alul vízszintes pólya. A címerpajzs fölött püspöki süveg. Majuszkulás körirata: S IOHANNIS DEI DOMNI S EP SEGNIIENSIS. Mérete körülbelül 13x15 mm.³⁷

4. *Péter csanádi püspök pecsétje*³⁸

Vörös viaszba nyomott kör alakú gemmapecsét. Mezejében balra néző ifjú arca. Körirata nincs. Mérete körülbelül 13 mm.³⁹

5. *Újlaki Miklós erdélyi vajda, macsói bán, temesi ispán pecsétje*⁴⁰

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. Mezejében vízszintesen osztott pajzs, a felső mezőben vízszintes pólya. Minuszkulás köriratát folytonos vonalak határolják, kereszttel kezdődik, majd a S(igillum) rövidítést követően „nicolai. de(…)” kezdetű, bizonytalan olvasatú szöveggel folytatódik, végül virágmintával zárul. Mérete körülbelül 18 mm.⁴¹

6. *Tallóci Matkó horvát-dalmát-szlavón bán pecsétje*⁴²

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. A körirattól folytonos vonallal elválasztott pecsétmezőben hasított címerpajzs, melynek jobboldalon ágaskodó kétfarkú nyest (?), bal oldalon felezett sas. Minuszkulás körirata: S mathkonis de tollouc regni sclauonie bani. Mérete körülbelül 26 mm.⁴³

7. *Ónodi Cudar Simon pohárnokmester pecsétje*⁴⁴

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. Folytonos vonallal határolt négykaréjos pecsétmezeje alul és felül megtöri a köriratot. Alul jobbra dőlő címerpajzs, benne hatszögű csat, a Cudar család címere, bal felső sarkán jobbra néző sisak, a sisakforgóban a címerábra ismétlődik. A pecsétmezőt sisaktakaró tölti ki. Körirata olvashatatlan. Mérete körülbelül 25 mm.⁴⁵

8. *Pálóci Simon lovászmester pecsétje*⁴⁶

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. A körirattól folytonos vonallal elválasztott pecsétmezőben címerpajzs, benne háromágú koronából nőző címeralak, feltehetően a Pálóciak címere: Egyik kezével szakállát markoló, másikkal könyvet tartó férfi. Minuszkulás körirata

³⁶ A3, B3, C3, D3, MH 30005, 22004, 22025, 22014.

³⁷ Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 66.

³⁸ A2, B2, C2, D2, MH 30004, 22003, 22024, 22013.

³⁹ Novák: *Főpapi pecsétek*, 87.

⁴⁰ A6, B6, C6, D6, MH 30008, 22007, 22028, 22017.

⁴¹ Fedeles Tamás – Novák Ádám: *Újlaki Miklós pecséthasználata*. Turul, 93. évf. (2020) 1 sz. 11–17. 12.

⁴² A7, B7, C7, D7, MH 30009, 22008, 22029, 22018.

⁴³ Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 73.

⁴⁴ C8, D8, MH: 22030, 22019.

⁴⁵ Vö. Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 85.

⁴⁶ A8, B: leszakadt, C9, D9, MH 30010, 22031, 22020.

töredékesen olvasható: (...) paloch. A körirat virágmintával zárul. Mérete körülbelül 26 mm.⁴⁷

9. *Guti Ország Mihály kincstartó pecsétje*⁴⁸

Zöld viaszba nyomott kör alakú pecsét. Mezejében a keretbe nyúló, jobbra dőlő címerpajzs három oldalékkal. A pajzs bal felső sarkán jobbra néző sisak. A sisakdísz a keretbe nyúló, jobbra forduló sasszárnypár. A pecsétmezőt a sisaktakaró tölti ki. Minuszkulás körirata töredékesen olvasható: michaeli (...) – (...)gh. Mérete körülbelül 27 mm.⁴⁹

10. *Vajdafi Marcali Imre somogyi ispán pecsétje*⁵⁰

Zöld viaszba nyomott ovális pecsét. Mezejében lent jobbra dőlő címerpajzs, benne jobb hátránt pólya a Péc nemzetség címere. Bal felső sarkán sisak, a sisakforgóban a címerábra ismétlődik. Az ábra fent és lent megtöri a majuszkulás köriratot, mely töredékesen olvasható: EMER(...) – MARC(...). Mérete körülbelül 16x14 mm.⁵¹

Összegzés

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által koordinált oklevélfeltáró munka eredményeként létrejött Diplomatikai Fényképgyűjtemény páratlan egység, de a munka nem tekinthető befejezettnek. Ahogy több kutatási projekt már előttünk is rámutatott, számos oklevél lappang még külföldön köz-, egyházi és magángyűjteményekben. Az is jól látszik, hogy a DF-ben nyilvántartott adatok esetenként tévesek vagy megtévesztők lehetnek, folyamatos frissítésük tehát nagyon is kívánatos. Ezen az úton az Országos Levéltár néhány éve elindult, az ezt célzó munka létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen. A fent bemutatott oklevelek esete azt is alátámaszthatja, mennyire fontos a külföldi levéltárakban folytatott Hungarika-kutatás, és milyen hasznos lehet a helyszíni kutatómunka. Különösen igaz ez, ha a kutató érdeklődésének központjában a pecsétek állnak.

Pecséttani szempontból az itt ismertetett négy oklevél kiegészíti egymást. A Freiburgban őrzött oklevél pecsétjei sokkal jobb állapotban maradtak fenn, így lehetőséget adnak a plasztikusabb és pontosabb leírásra, sőt az azonos napon kelt ljubljanai oklevélhez képest kettővel több lenyomat maradt fenn rajta. A három napon belül datált oklevelek arra is rámutatnak, hogy április 19-én Rozgonyi Simon egri püspök eltérő tipáriumot használt a gyámpecsétés oklevél megerősítéséhez. De Dominis János váradi püspökké történő kinevezése feltehetően ekkor vagy a hadjárat idején történhetett, hiszen még zenggi püspöki pecsétjét használta. A kisebb volumenű oklevéladói tevékenységet végző országnagyok, mint Péter csanádi püspök, Cudar Simon pohárnokmester, Pálóci Simon lovászmester és Marcali Imre somogyi ispán ezen pecsétlenyomatait csak innen ismerhetjük. Ezért is tartjuk fontosnak az 1439 és 1457 közötti sokpecsétés oklevelek mindegyikének közzétételét,⁵² hogy egy teljes pecsétkorpuszt összeállíthassunk.

⁴⁷ Vö. Pálóci László pecsétjével: Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 77.

⁴⁸ A9, B9, C: leszakadt, D: leszakadt, MH 30011, 22009.

⁴⁹ Novák: *Középkori magyar pecsétek*, 82.

⁵⁰ A1, B: leszakadt, C1, D1, MH 30003, 22023, 22012.

⁵¹ Analógiája: DL 39 290.

⁵² Novák Ádám: *Egy kutatási program első eredményeinek bemutatása – Sokpecsétés oklevelek 1439 és 1457 között*. In: Gál Judit – Kádas István – Rózsa Márton – Tarján, Eszter (szerk.): *Micae Mediaevalis IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest, 2015. 199–212.

SZÉKELY MELINDA

Plinius Egyiptomról és Aethiopiáról

C. Plinius Secundus Maior a Kr. u. 1. századi Római Birodalom prominens alakja, katonatiszt, befolyásos római állami hivatalnok, elismert író.¹ Számos műve közül csupán a *Naturalis Historia* maradt fenn; a harminchét könyvből álló enciklopédikus jellegű, gyűjteményes munkában Plinius összefoglalta kora teljes természettudományos ismeretanyagát. A VI. könyv a Kelet földrajzi leírását tartalmazza, melyben megelevenedik az ott élő népek történelme és kultúrája is. A könyv elején a szerző jelzi, hogy mit tartalmaz a kötet: a tájak, népek, tengerek, városok, kikötők, hegyek, folyók fekvését és a köztük lévő távolságokat írja le, valamint a népeket, amelyek ott élnek vagy éltek. A bevezetésben Plinius megadja a könyvhöz felhasznált szerzők nevét is, külön felsorolva a római és külföldi auctorokat. Az Egyiptomtól Aethiopiáig ívelő részletben elsősorban Iubára támaszkodik (VI. 170; 175; 176; 177; 179), hivatkozik M. Agrippára (VI. 164), a görög szerzők közül pedig név szerint említi Timostenést (VI. 163; 183), Eratostenést (VI. 163; 171; 183), Artemidórost (VI. 163; 183), Biónt (VI. 178; 180; 183), Daliont (VI. 183), Aristokreónt (VI. 183), Basilist (VI. 183), az ifjabb Simónidést (VI. 183) és Sebosust (VI. 183).

Pliniust mint katonatisztet különösen érdeklik a hadjáratok, csaták: megemlíti a perzsa nagykirály, Kambysés egyiptomi hadjáratát is (VI. 165). Kambysés Kr. e. 525-ben a pélusioni csatában és Memphis mellett aratott győzelmet Egyiptom felett. A perzsa győzelmet bizonyítja a Kambysés városa elnevezésű helység Egyiptomban, ahová Plinius szerint a perzsa sebesülteket telepítették le. A nagykirály Egyiptom után Aethiopia² ellen indult, de élelmisszerei elfogytak, így kénytelen volt visszafordulni, ám a líbiai sivatagon átvonuló serege a homokban pusztult el. Plinius beszámol egy Aethiopia ellen Augustus uralkodása idején indított hadjáratról is, amelyet P. Petronius egyiptomi *praefectus* vezetett, és felsorolja a megostromolt és kifosztott városokat (VI. 181–182).³ Kortársként ír a Nero kori aethiops hadjárat tervéről (VI. 181), és beszámol a katonai felderítők munkájáról, akik a korábbiaknál pontosabb távolságadatokkal szolgáltak a déli területeken (VI. 184).

Aethiopiával kapcsolatban nemcsak a hadjáratok, hanem a mitikus múlt is megjelenik Plinius leírásában, így a trójai mondakörben szereplő aethiops király, Memnón, aki sikeres csaták után végül Achilleus kezétől esett el (VI. 182). Plinius említi az Androméda-mítoszból ismert Képheus aethiops királyt is, aki Kassiopeia férje és Androméda apja volt (VI. 182). A mítosz szereplőinek nevét csillagképek őrzik.

---

¹ Kr. u. 23/24–79.

² Aethiopia (Aithiopia) az ókori Nubia területe, a mai Szudán.

³ Lásd ehhez: Török László: *Augustus Alsó-Núbiában*. Ókor. Folyóirat az antik kultúrákról, 6. évf. (2007) 3. sz. 18–34.

Foglalkoztatja Pliniust az egyiptomi csatorna építésének kérdése is.⁴ Az ókorban a vízi szállítás kedvelt volt, és olcsónak számított, továbbá a csatornaépítésben jártasak voltak, így kézenfekvőnek tűnt egy Nílus-ág összekötése a Vörös-tenger Szezi-öblével. Plinius leírja, hogy már igen korán (a Középbirodalom megszilárdulása idején) Sesóstris fáraó kigondolta a csatorna építésének tervét (VI. 165).⁵ Strabón is megemlíti a fáraó nevét, „aki már a trójai háború előtt megkezdte a csatorna ásását” (XVII. 1, 25; C 804). Hérodotos szerint II. Nékó (Kr. e. 610–595) építeni kezdett egy csatornát, (2, 158–159; 4, 39; 4, 42),⁶ amelyen négy napig tartott végighajózni, szélteben pedig két *triremis* (három evezősoros hajó) is elfért egymás mellett (2, 158). Száz évvel később, miután Egyiptom perzsa uralom alá került, I. Dareios (Kr. e. 521–486) fejezte be a csatorna építését, amit kőbe vésett feliraton is megörökített: „Én perzsa vagyok. Perzsiából elfoglaltam Egyiptomot. Én rendeltem el ennek [a csatornának] a kiásását a Nílus nevű folyótól, amely Egyiptomban folyik a[ma] tenger felé, amelyik Perzsiából indul ki.”⁷ Diodóros szerint azonban Dareios sem fejezte be a csatorna építését (1, 33, 9). A Ptolemaiós-korból fennmaradt Pithom-sztélé azt bizonyítja, hogy II. Ptolemaiós Kr. e. 269-ben átsott csatornája már elérte a Vörös-tengert,⁸ amit görög-római szerzők is megerősítenek (Diod. 1, 33, 11; Plin. VI. 165). Plinius megadja a csatorna méretét is: hossza 37,5 mérföld, szélessége 100 láb, mélysége 30 láb.⁹ A Pithom-sztélé azt is megemlíti, hogy II. Ptolemaiós kiépíttette Arsinoé (ma Suez) kikötőjét is, amelyet nővéréről (egyben feleségéről) nevezett el (vö. Plin. VI. 167). A csatorna a következő századokban elhomokosodott. Egyiptom római uralom alá kerülése után Augustus gondoskodott a megtisztításáról. A 2. század elején Traianus alatt ismét átépítették a csatornát.¹⁰ Az építésről és a tisztítási munkálatokról megemlékeznek a források, de arra, hogy tartósan használni tudták volna, nincs adatunk. A csatorna – vagy csatornák – használatával kapcsolatban több probléma is felmerült. A gyors homokosodás mellett tudjuk azt is, hogy a Vörös-tenger északi részénél és a Szezi-öbölnél nem megfelelő a széljárás, ami az ókorban használt vitorlás hajóknál döntő akadály volt.¹¹ Rendkívül zátonyos is a terület, helyenként pedig sekély a víz, így a tengerjáró hajók számára nem volt biztonságos a hajózás. Plinius a helyiek félelmeit látja a csatornával szembeni ellenérzésekben: a szintkülönbség miatt áradástól tartottak, és a Nílus iható vizét féltették a tenger sós vizétől (VI. 166).

A szárazföldi kereskedelem viszont jól működött a római korban, Plinius három útvonalról is ír, amelyek Egyiptom földközi-tengeri partjától a Vörös-tengerig vezettek (VI. 166–167). A kiindulópontok Pélusion, a Casius-hegy és Gerrhum, a célállomás pedig mindhárom útvonal esetében a vörös-tengeri Arsinoé (ma Suez). Plinius hírt ad a sivatagi szállítás nehézségeiről is: a szél gyakran betemeti a nyomokat, így az utazók nádatkat szúrnak a homokba, így mutatva meg az útirányt a karavánoknak (VI. 166).

⁴ Lásd ehhez: Székely M.: *Szikiákon, tűzön-vízen át. Ókor. Folyóirat az antik kultúrákról*, 10. évf. (2011) 3. sz. 58–64.

⁵ Plinius e fejezeteknél Iuba művére támaszkodott.

⁶ Vö. Diod. Sic. 1, 33, 9.

⁷ Töttössy Csaba fordítása.

⁸ Desanges, J.: *Recherches sur l'Activité des Méditerranéens aux confins de l'Afrique (VIe siècle avant J.-C.-IVe siècle après J.-C.)*. Rome, 1978. 263–264.

⁹ Körülbelül 55,5 km, 30 m, 9 m. Az ókori számadatokat kritikusan kell fogadnunk. Ennek egyik oka, hogy a szerzők különbözőképpen használták a mértékegységeket.

¹⁰ Az *Amnis Traianusról* bővebben: Young, G. K.: *Rome's Eastern Trade. International Commerce and Imperial Policy. 31 BC – AD 305*. London – New York, 2001. 76–77.

¹¹ A Szezi-csatorna átadásakor (1869) már gőzhajókat használtak.

A Vörös-tenger délebbi kikötői közül Plinius kiemeli a római korban legkedveltebb Myos Hormost és Berenikét (VI. 168).¹² Myos Hormos azonosítása évszázados problémát jelentett a kutatók számára. A 19. század óta számos tudós Abu Sha'arral azonosította, annak ellenére, hogy a területen végzett ásatások során nem találták a városhoz tartozó kikötői részt.¹³ Az utóbbi évtizedekben nemzetközi kutatócsoportok rendszeres és nagyarányú régészeti feltárásokat folytatnak a Keleti-sivatagban és a vörös-tengeri kikötőknél.¹⁴ 1993-ban David Peacock a feltárások eredményei és az irodalmi források vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy Myos Hormos a mai Quseir közelében található Quseir al-Qadim kikötővel azonos.¹⁵ 1994-ben újabb *ostrakonok* és papiruszok kerültek elő, amelyek megerősítették Peacock feltételezését.¹⁶ Bereniké az egyiptomi vörös-tengeri kikötők közül a legalaposabban kutatott lelőhely, Myos Hormostól mintegy 300 kilométerre délre fekszik. A 19. század eleje óta ismert romvárosban 1994–2002 között folytak a Delaware Egyetem és a Leideni Egyetem közös ásatásai, Steven Sidebotham és Willeke Wendrich vezetésével.¹⁷ A kikötő fontos szerepet játszott az afrikai harci elefántok behozatalában, amelyeket valószínűleg a mai Szudán és Eritrea partvidékéről szállítottak Egyiptomba. A város a Kr. u. 1. században élte

¹² A 2. századi Ptolemaios hat egyiptomi kikötőről írt: Arsinoe-Clysmá, Myos-Hormos, Philoterás, Leukos Limen, Nechesia és Bereniké (Ptol. 4, 5, 8). A vörös-tengeri kikötőkről bővebben: Székely M.: *Kereskedelem Róma és India között*. Szeged, 2008. 34–37. (további bibliográfiával); Sidebotham, S. E.: *Berenike and the Ancient Maritime Spice Route*. Berkeley – Los Angeles – London, 2011. 175–189.

¹³ Lásd: Sidebotham, S. E.: *Ports of the Red Sea and the Arabia-India Trade*. In: Begley, V. – De Puma, R. D. (eds.): *Rome and India. The Ancient Sea Trade*. Wisconsin, 1991. 19.

¹⁴ Abu Sha'ar-nál a Delaware-i Egyetem végzett feltárást 1987 és 1993 között, Berenikénél a Delaware-i Egyetem és a Leideni Egyetem 1994 és 2001 között. Lásd: www.archbase.com/berenike/. (letöltés: 2022. márc. 05.) A Bereniké-projekt 2009-ben folytatódott a legjelentősebb amerikai kutató, Steven Sidebotham vezetésével; lásd: Sidebotham: *Berenike and the Ancient Maritime Spice Route*, id. mű. Quseir al Qadimnál a Chicagói Egyetem Keleti Intézete (1978, 1980, 1982), majd a '90-es években a Southamptoni Egyetem végzett feltárásokat David Peacock vezetésével, lásd: www.arch.soton.ac.uk/Research/Quseir/. (letöltés: 2011. jún. 18.). 1994 óta a Koptos–Quseir közötti 180 kilométeres úton található kis római erődök hálózatának feltáráásával a francia Hélène Cuvigny papyrológust bízták meg; lásd: Cuvigny, H. (éd.): *La route de Myos Hormos* (IFAO). Cairo, 2001.; Cuvigny, H.: *Researches in the Eastern Desert 1996–1999*. In: Boussac, Salles (ed.): *A Gateway from the Eastern Mediterranean to India. The Red Sea in Antiquity*. Manohar, 2005. 31–42. 1998–2004 között Bir Minayh-nál az ELTE Egyiptológiai Tanszéke folytatott kutatásokat Luft Ulrich vezetésével (a kutatási beszámoló megjelent 2010-ben: Luft, Ulrich (ed.): *BIR MINAYH, Report on the Survey 1998–2004*. Archaeolingua, 2010.).

¹⁵ Lásd: Peacock, D. P. S.: *The site of Myos Hormos: a view from space*.: *Journal of Roman Archaeology* (a továbbiakban: JRA) vol. 6. (1993) 226–232.; Quseir al-Qadim 6–8 kilométerre északra található a mai Quseir városától. Quseirt a kutatók sokáig az ókori Leukos Limen városával azonosították.

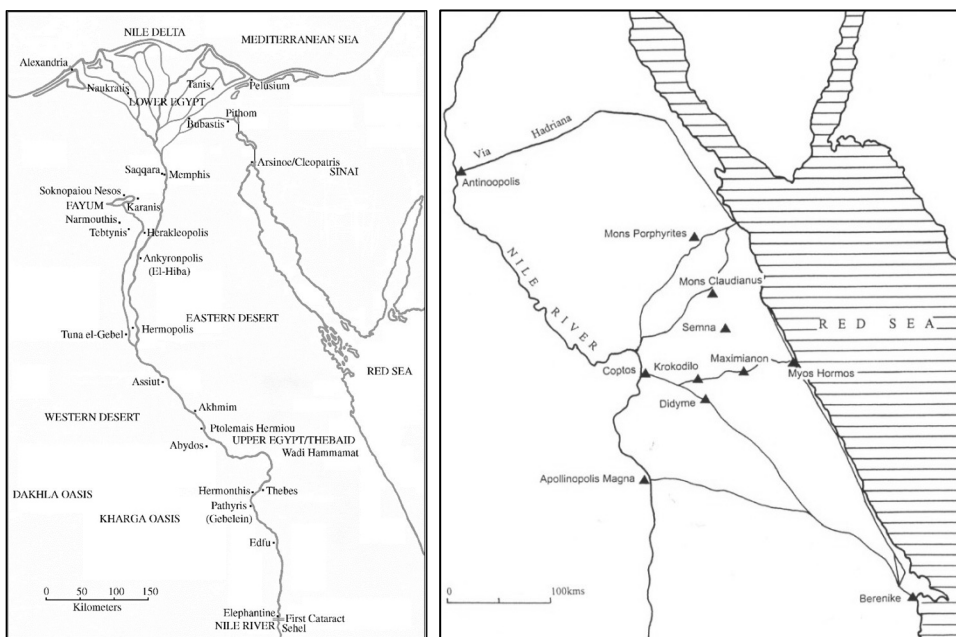
¹⁶ Lásd: Bülow-Jacobsen, A. – Cuvigny, H. – Fournet, J-L.: *The Identification of Myos Hormos. New Papyrological Evidence*. Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale (BIFAO) vol. 94. 1994, 27–38.; Whitcomb, D.: *Quseir al-Qadim and the location of Myos Hormos*. In: Boussac (ed.): *A Gateway from the Eastern Mediterranean to India*, 83–103; Peacock, D. – Blue, L. (eds.): *Myos Hormos – Quseir al-Qadim, Roman and Islamic Ports on the Red Sea*. Volume 1: *The Survey and Report on the Excavation*., Oxford, 2006.; Székely: *Szicklákon, tűzön-vízen át*, 60.

¹⁷ Legújabb összefoglaló: Sidebotham: *Berenike and the Ancient Maritime Spice Route*, id. mű.

fénykorát, amikor Myos Hormos mellett Bereniké volt az Indiával és a Távols-Kelet más részeivel folytatott római kereskedelem egyik legfontosabb központja.¹⁸

Plinius leírja az aethiopsok és a trogodyták legnagyobb kereskedelmi központját, Adulist (Adulitum) is, amelyet tudomása szerint szökött egyiptomi rabszolgák alapítottak egykor, és közli legfontosabb árucikkait is: elefántcsont, orrszarvú agyar, vízilóbőr, teknőspáncél, majmok és rabszolgák (VI. 173). A kereskedők számára fontos információ az is, hogy a délebbi vizeken az ascita arab törzsek kalóztámadásokat hajtanak végre, melyek során marhabőr tömlőkre helyezett ideiglenes hidakról mérgezett nyilakkal támadják a hajókat (VI. 176).

A fordítás a *Sammlung Tusculum* szövegkiadása alapján készült.¹⁹ A szöveg értelmezéséhez és a jegyzetekhez felhasználtam ezenkívül Desanges,²⁰ valamint Conte²¹ munkáját is. A Plinius-részlet fordítása során a személyneveket, földrajzi neveket és mértékegységeket a szerző által használt latin alakjukban hagytam, melyekhez a jegyzetben magyarázatot fűztem.

¹⁸ Lassányi G.: *Az antik világ határán. A Keleti-sivatag a kései ókorban*. PhD-disszertáció. ELTE BTK, Budapest, 2009. 147.

¹⁹ C. Plinius Secundus d. Ä.: *Naturkunde.VI. Geographie: Asien*. Hg. von K. Brodersen. München, 1996.

²⁰ Pline L'Ancien: *Histoire naturelle. Livre VI, 4e partie: L'Asie africaine sauf l'Egypte. Les dimensions et les climats du monde habité*. Texte établi et traduit par: J. Desanges. Paris, 2008.

²¹ Gaio Plinio Secundo: *Storia naturale*. Ed. (trad. e note): G. B. Conte. Torino, 1982.